

АНОТАЦІЯ

Дац А. О. Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2025.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що принцип рівності прав людини є фундаментальним не лише для особистості, але й для держави, яка прагне встановити справедливі суспільні відносини. Російська збройна агресія проти України спричинила появу нових викликів перед українською системою запобігання і протидії нерівності. В умовах воєнного стану підсилюються національні, етнічні та соціальні антагонізми, що викликають загострення міжгрупових конфліктів. Широких масштабів набули такі прояви гендерно зумовленого насильства, як фізичні тортури, примусова стерилізація, торгівля людьми, сексуальна експлуатація, зґвалтування, примусове вербування до збройних сил, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність, будь-які інші форми сексуального насильства, тиску і приниження. Результати комплексного аналізу Єдиних звітів про кримінальні правопорушення в період з січня 2021 року по квітень 2024 року, матеріалів судового розгляду кримінальних правопорушень у сфері дискримінації дозволяють констатувати тенденцію збільшення кількості даної категорії кримінальних правопорушень. Водночас, спостерігається вибірковий підхід у застосуванні положень статті 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» Кримінального кодексу України.

Формування структури дисертаційної роботи зумовлено метою і завданнями, поставленими автором дисертаційної роботи, і становить три розділи, в підрозділах яких досліджуються такі питання: генеза інституту протидії дискримінації в Україні; правова природа дискримінації, її класифікація

та форми; міжнародно-правові стандарти у сфері протидії дискримінації; сучасні детермінанти злочинності у сфері дискримінації в Україні; кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері дискримінації; система запобігання та протидії дискримінації в Україні; поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері дискримінації; тенденції судової практики при розгляді справ у сфері дискримінації; проблеми та шляхи вдосконалення кримінально-правового забезпечення протидії дискримінації в Україні.

Зокрема, у Розділі 1 «Теоретико-правові засади дослідження інституту протидії дискримінації» проведено історико-правове дослідження інституту протидії дискримінації в Україні, що дозволило запропонувати авторську періодизацію його становлення і розвитку, яка складається з трьох періодів: перший період існування правових засад протидії дискримінації тривав з 1991 по 1995 роки; другий період новітнього етапу протидії дискримінації відбувався у 1996 – 2011 роках; третій період запобігання і протидії дискримінації в Україні розпочався у 2012 році і триває дотепер.

Здійснивши аналіз правової природи дискримінації, встановлено, що терміни «види дискримінації» та «форми дискримінації» можуть використовуватись як взаємозамінні, однак прослідковується тонка відмінність. Форми дискримінації можуть вказувати на різні способи виявлення або прояву дискримінації, в той час як види дискримінації концентруються на ознаках, які слугують підставою для дискримінації.

Характеристика міжнародно-правових стандартів, що закріплюють на універсальному та регіональному рівнях фундаментальні аспекти протидії дискримінації, дозволила виокремити їх роль у контексті формування національної системи протидії дискримінації.

У Розділі 2 «Кримінологічна характеристика злочинності у сфері дискримінації» дослідивши значну кількість наукових позицій щодо сутності причин дискримінації, детермінанти злочинності у сфері дискримінації запропоновано розуміти як комплекс соціальних, економічних, політичних, культурних, психологічних причин та умов, що впливають на виникнення та поширення злочинності, спрямованої на дискримінацію. Встановлено, що

стереотипи та упередження лежать в основі дискримінації, оскільки вони сприяють формуванню несприятливих поглядів в особи або групи осіб через певні ознаки, що, у свою чергу, призводить до упередженості в прийнятті рішень і служить перешкодою для можливостей для цих осіб або групи осіб.

Зауважено, що під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації працівники правоохоронних органів стикаються з низкою проблем, серед яких: недостатня підготовка та обізнаність у сфері антидискримінаційного законодавства; складність доказування; суспільний тиск і упередження; складнощі правової кваліфікації; відсутність координації та обміну інформацією між різними правоохоронними та державними органами. З метою забезпечення комплексного підходу до розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації, запропоновано розробити і затвердити Методичні рекомендації для працівників правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації.

Обґрунтовано важливість системного підходу до вирішення проблемних аспектів запобігання і протидії дискримінації в Україні, в результаті чого запропоновано її авторське комплексне бачення.

У Розділі 3 «Кримінально-правова характеристика дискримінації та напрями вдосконалення законодавства про відповідальність за її вчинення» встановлено, що конструкція статті 161 КК України є доволі складною, що не виключає помилок у її трактуванні. Практика проведення органами досудового розслідування кваліфікації злочинів, у яких правозахисники вбачають мотив упередження та нетерпимості, засвідчила «вибірковість» органів слідства у правозастосуванні положень ст. 161 КК України.

Проаналізовано важливі законопроекти, які стосуються кримінально-правової охорони рівноправності громадян і толерантного ставлення до різних соціальних груп людей. Доведено відсутність підстав передбачення адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації шляхом певної «декриміналізації дискримінації» (ст. 161 КК України), у зв'язку із потребою усунення «прогалін» адміністративного законодавства.

Запропоновано напрями вдосконалення кримінально-правової охорони у сфері дискримінації з урахуванням необхідності забезпечення балансу між міжнародно-правовими зобов'язаннями та особливостями національної правової традиції.

Таким чином, у дисертаційному дослідженні систематизовані кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії дискримінації на основі застосування теоретичних концепцій та практики розслідування кримінальних правопорушень із використанням сучасних методів дослідження державно-правових явищ.

У дисертації уперше: 1) сформовано теоретико-правову візію кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації як комплексної системи, яка: упорядковує суспільні відносини за допомогою норм кримінального права і правових засобів; включає правові, адміністративні, освітні і соціальні заходи, спрямовані на запобігання, виявлення та застосування кримінальної відповідальності чи інших заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення дискримінаційних дій; 2) розроблено та обґрунтовано авторські пропозиції до законодавства України, що стосуються вирішення проблемних аспектів кримінально-правового та кримінологічного забезпечення протидії дискримінації в Україні;

В дисертації удосконалено: 1) наукові погляди щодо визначення понять «кримінально-правове регулювання протидії дискримінації», «детермінанти злочинності у сфері дискримінації», «особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері дискримінації», «система запобігання та протидії дискримінації», «кримінальні правопорушення у сфері дискримінації»; 2) положення щодо розмежування термінів «види дискримінації» та «форми дискримінації»; 3) положення щодо відмінностей між стереотипами та упередженнями як одних із основних соціокультурних детермінантів дискримінації; 4) класифікацію причин та умов, що впливають на виникнення та поширення злочинності у сфері дискримінації; 5) положення щодо методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації; 6) положення щодо впровадження комплексу віктимологічних заходів,

орієнтованих на різні рівні суспільства, включаючи взаємодію між державними органами, громадськими організаціями та громадянами у сфері протидії дискримінації; 7) положення про напрями вдосконалення кримінально-правової охорони конституційного принципу рівності та забезпечення толерантності у суспільстві.

У дисертації дістали подальшого розвитку: 1) положення щодо генези інституту протидії дискримінації в Україні; 2) положення щодо важливості впровадження системи збору даних про порушення законодавства у сфері протидії дискримінації, притягнення до відповідальності винних осіб для визначення ефективності і недоліків діючих стратегій та заходів у сфері протидії дискримінації; 3) положення щодо кримінологічного портрету особи, що вчиняє кримінальні правопорушення у сфері дискримінації; 4) наукові погляди щодо системи запобігання і протидії дискримінації в Україні; 5) положення про необхідність гармонізації українського кримінального законодавства з міжнародними стандартами універсального та регіонального характеру у сфері протидії дискримінації; 6) аргументи щодо відсутності підстав передбачення адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації шляхом певної «декриміналізації дискримінації».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційне дослідження має теоретико-прикладний характер, а його висновки та пропозиції можуть бути використаними у: *науково-дослідній діяльності* – для подальшого вивчення та наукового аналізу кримінально-правових та кримінологічних аспектів протидії дискримінації; *правотворчості* – для удосконалення законодавчих та інших нормативних актів у сфері запобігання та протидії дискримінації; *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері дискримінації; *навчальному процесі закладів вищої освіти* - під час проведення лекційних та практичних занять з дисциплін: «Кримінальне право», «Кримінологія», «Судові та правоохоронні органи України».

Ключові слова: дискримінація, протидія, запобігання, боротьба зі злочинністю, детермінанти злочинності, кримінально-правова охорона, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінологічна характеристика, принцип рівності, права і свободи, закон і свобода, захист прав людини, верховенство права, булінг.

SUMMARY

Dats A. O. Counteracting discrimination (criminal legal and criminological aspects). - Qualification scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 - Law. - West Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2025.

The dissertation is one of the first comprehensive researches in Ukraine of criminal legal and criminological aspects of combating discrimination.

The relevance of the research topic is due to the fact that the principle of equality of human rights is fundamental not only for the individual, but also for the state, which seeks to establish fair social relations. Russia's armed aggression against Ukraine has led to new challenges for the Ukrainian system of preventing and combating inequality. In martial law conditions, national, ethnic and social antagonisms are intensifying, causing an escalation of intergroup conflicts. Manifestations of gender-based violence such as physical torture, forced sterilisation, human trafficking, sexual exploitation, rape, forced recruitment into the armed forces, sexual slavery, forced prostitution, forced pregnancy, and any other form of sexual violence, pressure and humiliation have become widespread. The results of a comprehensive analysis of the Unified Reports on Criminal Offences for the period from January 2021 to April 2024, as well as the materials of court proceedings on criminal offences in the field of discrimination, show a trend towards an increase in the number of this category of criminal offences. At the same time, there is a selective approach to the application of the provisions of Article 161 'Violation of Equality of Citizens Based on Their Race, Nationality, Region, Religious Beliefs, Disability and Other Grounds' of the Criminal Code of Ukraine.

The structure of the dissertation is determined by the purpose and objectives set by the author of the dissertation and consists of three chapters, in the subsections of which the following issues are investigated: genesis of the institution of combating discrimination in Ukraine; legal nature of discrimination, its classification and forms; international legal standards in the field of combating discrimination; modern determinants of discrimination crime in Ukraine; criminological portrait of a person committing criminal offences in the field of discrimination; system of prevention and combating discrimination; the concept and classification of criminal offences in the field of discrimination; trends in judicial practice in cases of discrimination; problems and ways to improve criminal law support for combating discrimination in Ukraine.

In particular, in Section 1 'Theoretical and Legal Foundations of the Research of the Institute for Combating Discrimination' the author conducts a historical and legal research of the institution for combating discrimination in Ukraine, which allowed to propose the author's periodisation of its formation and development, consisting of three periods: the first period of existence of the legal framework for combating discrimination lasted from 1991 to 1995; the second period of the modern stage of combating discrimination took place in 1996-2011; the third period of preventing and combating discrimination in Ukraine began in 2012 and continues to nowadays.

Having analyzed the legal nature of discrimination, it is established that the terms 'types of discrimination' and 'forms of discrimination' can be used interchangeably, but there is a subtle difference. Forms of discrimination may indicate different ways of identifying or manifesting discrimination, while types of discrimination focus on the grounds that serve as the basis for discrimination.

The characterisation of international legal standards which enshrine the fundamental aspects of combating discrimination at the universal and regional levels made it possible to highlight their role in the context of the formation of a national system for combating discrimination.

In Section 2 'Criminological Characteristics of Discrimination Crime', having examined a significant number of scientific positions on the essence of the causes of discrimination, the author proposes to understand the determinants of discrimination crime as a complex of social, economic, political, cultural, psychological causes and

conditions which influence the emergence and spread of discrimination crime. The author establishes that stereotypes and prejudices underlie discrimination as they contribute to the formation of unfavourable views of a person or group of persons due to certain characteristics, which, in turn, leads to bias in decision-making and serves as an obstacle to opportunities for these persons or groups of persons.

It is noted that during the investigation of criminal offences in the field of discrimination, law enforcement officers face a number of problems, including: insufficient training and awareness of anti-discrimination legislation; difficulty of proof; social pressure and prejudice; difficulties in legal qualification; lack of coordination and information exchange between various law enforcement and government agencies. In order to ensure an integrated approach to the investigation of criminal offences in the field of discrimination, it is proposed to develop and approve Methodological Recommendations for Law Enforcement Officers on the Investigation Of Criminal Offences in the Field of Discrimination.

The author substantiates the importance of a systemic approach to addressing the problematic aspects of preventing and combating discrimination in Ukraine, and as a result, offers the comprehensive vision of it.

In Section 3 ‘Criminal Legal Characteristics of Discrimination and Ways to Improve the Legislation on Liability for its Commitment’ the author establishes that the construction of Article 161 of the Criminal Code of Ukraine is quite complex, which does not exclude errors in its interpretation. The practice of pre-trial investigation bodies in qualifying crimes in which human rights defenders see a motive of prejudice and intolerance has shown that investigative bodies are ‘selective’ in applying the provisions of Article 161 of the Criminal Code of Ukraine.

The author analyzes important draft laws relating to criminal law protection of equality of citizens and tolerant attitude towards different social groups. The author proves that there are no grounds for providing for administrative liability for violation of legislation in the field of prevention and combating discrimination by means of a certain decriminalisation of discrimination (Article 161 of the Criminal Code of Ukraine), due to the need to eliminate gaps in administrative legislation.

The author proposes the ways to improve criminal legal protection in the area of discrimination, taking into account the need to strike a balance between international legal obligations and the specifics of the national legal tradition.

Thus, in the dissertation research the criminal legal and criminological aspects of combating discrimination based on the application of theoretical concepts and practice of criminal offences investigation using modern methods of research of state and legal phenomena are systematized.

In the dissertation for the first time: 1) a theoretical and legal vision of criminal and criminological aspects of combating discrimination as a comprehensive system is formed, which: regulates social relations with the help of criminal law and legal means; includes legal, administrative, educational and social measures aimed at preventing, detecting and applying criminal liability or other criminal law measures in case of discriminatory acts; 2) the author's own proposals to the legislation of Ukraine were developed and substantiated to address the problematic aspects of criminal law and criminological support for combating discrimination in Ukraine.

The dissertation improves: 1) scientific views on the definition of the concepts of 'criminal legal regulation of combating discrimination', 'determinants of crime in the field of discrimination', 'person committing criminal offences in the field of discrimination', 'system of prevention and combating discrimination', 'criminal offences in the field of discrimination'; 2) provisions on the distinction between the terms 'types of discrimination' and 'forms of discrimination'; 3) provisions on the differences between stereotypes and prejudices as one of the main socio-cultural determinants of discrimination; 4) classification of the causes and conditions that influence the emergence and spread of discrimination crimes; 5) provisions on the methodology for investigating criminal offences in the field of discrimination; 6) provisions on the implementation of a set of victimisation measures aimed at different levels of society, including interaction between state bodies, NGOs and citizens in the field of combating discrimination; 7) provisions on the areas of improvement of criminal legal protection of the constitutional principle of equality and tolerance.

In the dissertation were further developed: 1) provisions on the genesis of the institution of combating discrimination in Ukraine; 2) provisions on the importance of

introducing a system of collecting data on violations of legislation in the field of combating discrimination, bringing perpetrators to justice to determine the effectiveness and shortcomings of existing strategies and measures in the field of combating discrimination; 3) provisions on the criminological portrait of a person committing criminal offences in the field of discrimination; 4) scientific views on the system of preventing and combating discrimination in Ukraine; 5) provisions on the need to harmonize Ukrainian criminal legislation with international universal and regional standards in the field of combating discrimination; 6) arguments that there are no grounds to provide for administrative liability for violations of legislation on preventing and combating discrimination through a certain "decriminalisation of discrimination".

The practical significance of the results obtained is that the dissertation research is of a theoretical and applied nature, and its conclusions and proposals can be used in: research activities - for further study and scientific analysis of criminal legal and criminological aspects of combating discrimination; lawmaking - to improve legislative and other regulations in the field of preventing and combating discrimination; law enforcement activities - to improve the methodology of investigating criminal offences; in the educational process of higher education institutions - during lectures and practical classes in the disciplines: «Criminal Law», «Criminology», «Judicial and Law Enforcement Agencies of Ukraine».

Keywords: discrimination, counteraction, prevention, fight against crime, determinants of crime, criminal law protection, criminal offenses, criminal liability, criminological characteristics, principle of equality, rights and freedoms, law and freedom, protection of human rights, rule of law, bullying.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дац А.О. Правове забезпечення протидії дискримінації в Україні. *Європейські перспективи*. 2022. № 3. С. 250-255.
2. Andrii Dats. Peculiarities of investigation of criminal offences in the field of discrimination. *Journal of Law and Social Sciences*. 2023. № 11. P. 21-25.
3. Дац А.О. Міжнародні стандарти та європейська практика у сфері протидії дискримінації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2. С.145-150.
4. Дац А.О. Проблемні аспекти модернізації законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення дискримінації. *Право UA*. 2024. № 2. С. 219-224.
5. Дац А.О. Кримінально-правова охорона рівноправності людини і громадянина. *Наше право*. 2024. № 3. С. 266-271.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Дац А.О. Основні детермінанти злочинності у сфері дискримінації. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 року*. С. 468-470.
7. Дац А.О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони порушення рівноправності громадян. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали VI міжнародної наукової студентської конференції, м. Тернопіль, 15 травня 2023 р.* С. 394-396.
8. Дац А.О. Класифікація кримінальних правопорушень у сфері дискримінації. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.* С. 468-470.
9. Дац А.О. Право на рівність як об'єкт кримінально-правової охорони. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.* С. 326-328.

10. Дац А.О. Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері дискримінації. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали VII міжнародної наукової студентської конференції, м. Тернопіль, 15 травня 2024 р. С. 228-230.*